

"Майстер творення світів"*Вивчення епопеї Володимира Дрозда "Листя землі" у вищій школі***Світлана Жила,***доктор педагогічних наук,**професор, завідувач кафедри української мови і літератури**Чернігівського національного педагогічного університету**імені Т.Г.Шевченка*

Автор пропонує методичні рекомендації вивчення епопеї Володимира Дрозда «Листя землі» на філологічних факультетах вищої школи за допомогою лекційного й семінарського занять.

Ключові слова: Володимир Дрозд, епопея, художній синкретизм, концепція світів, лекція, семінарське заняття, проблемні запитання і завдання.

Українського письменника Володимира Дрозда визнано майстром творення художніх світів. Вершинним досягненням у його творчості стала епопея «Листя землі» (перша книга вийшла в 1992 році, була відзначена літературною премією Т. Шевченка, а друга – наприкінці 2003 року). Найсильніший, найголовніший твір В. Дрозда високо поцінований літературознавцями М. Жулинським, Н. Колошук, М. Павлишиним, Л. Яшиною, С. Андрусів.

«Микола Жулинський, читаючи цей роман, сказав у колі друзів: «Не тільки Україна такої прози не мала ніколи, але й в світовому контексті немає аналогів подібної прози» (3, с.38).

Це справді так і є. Епопея «Листя землі» має потужну енергетику. В. Дрозд творить такі художні світи, про які треба знати, щоб зрозуміти передусім суть власного існування, зрозуміти самого себе: «Свобода – у душі людській» (2, с.241). Перед читачем постають різні світи – невичерпні джерела, до яких можна приходити як до колодязя по нові й нові краплі живої води.

Задум написати «Листя землі» виник, коли В. Дроздові було 22 роки і він мріяв створити художні життєписи своїх односельців. Упродовж десятиліть письменник «знов і знову наvertався подумки» до цього твору й «відступав перед обширом задуманого» (4, с.95). Для здійснення свого задуму Володимир Дрозд записував спогади людей, які народилися наприкінці дев'ятнадцятого століття і прожили десятиріччя, позначені революціями, світовими й громадянськими війнами, голодоморами, репресіями, науковими відкриттями людства. «Їхні поривання, надії, їхні думи, досвід їхнього життя, нерідко – трагічний, духовний пошук народу – основи цього роману», ствердив прозаїк в анотації до першої книги [1, с.2]. В епопеї В. Дрозд майстерно зобразив життя українського народу протягом ста років (починаючи з 80-х років XIX і закінчуючи 80-ми роками XX століття), що були періодом надзвичайних суспільних катаклізмів і потрясінь, складних життєвих випробувань, наголошуючи на тих змінах, які відбувалися в суспільстві та душах розтрижованих людей. У щоденнику «Бог, люди, і я» письменник запише:

«Хочу я того чи ні, але у «Листі землі» суджу цілу епоху – найстрашніші, мабуть, у нашій історії сто літ. Але суджу не від власного імені, а від імені духу, який у мені, і часом здається, надиктовує мені цю книгу. Чий

це дух – Бога, народу, життя? Дух цей – вищий і значиміший, аніж я. Я тільки записувач, писар» [4, с.89].

Епопея «Листя землі» — це невичерпний літопис душі українського народу, «душі складної, душі, яка дошукується сенсу життя». У передмові до першої книги «Листя землі» Юрій Мушкетик справедливо відзначив:

«Кращі сторінки цієї книги – це діалог митця з вічністю, з Богом і – з часом...»

Але є в книзі тернистий шлях народу впродовж трагічних десятиліть, аж до великої біди нашої – Чорнобиля, є сходження народу по крутих параболах історії до духовного, соціального, національного прозріння. Історія для Володимира Дрозда – це, насамперед, історія особистості у вогні подій, це – крик душі, зболеної, змученої, розіп'ятої між землею і небом...» (1, с. 3–4).

У першій і другій книгах «Листя землі» В. Дрозд змоделивав соціальний і духовний світ кількох поколінь української людності, розкрив філософію сучасного життя – складного й драматичного. Епопея наповнена художньою енергією, магнетизмом автора. Із щоденника В.Дрозда «Бог, люди і я» від 18.10.1990 р. дізнаємося про титанічну працю письменника над своїм геніальним твором:

«Учора дописав я свій роман, перший том. П'ять років божевільної праці! Уперше за п'ять років – ніби хто пружину у мені відпустив. Хто складе йому ціну? За мого земного життя, певно, ніхто. Не складу і я. Знаю єдине – я виклався увесь, роман – те, на що я здатен на даний час, у нього вкладене усе, що було і є в душі моїй. Якщо моя робота нічого не варта, що ж, утішати мене тим, що я зробив усе, що міг. Заради цього роману я прирік себе на нелюдське, в тяжкій, багаторічній праці, життя, на самотність, на збайдужіння інших до мене, а часом і на прокляття у мій бік. Хай нас розсудить історія літератури. І ще знаю: мені допомагав сам Господь, принаймні час від часу з'являлося у душі моїй відчуття, що якісь добрі, не земні сили надиктовують мені рядки твору. І спасибі усім тим людям, які упродовж десятиліть відкривали мені душі свої, розказували про свої трудні земні мандри. Здається, їхні голоси виразно чути у романі «Листя землі». Це голос мого багатостраждального народу.»[4, с.96].

Епопея «Листя землі» є видатним, новаторським явищем в історії української літератури. Соціальна, історична, філософська, психологічна, родинно-побу-

това, вона, як і Біблія, – втілення людської мудрості. В основі її розказів, книг, дум – осягнення доль кількох поколінь поліського краю. Володимир Дрозд відзначив, що «Листя землі» – це «результат колективної праці народу і письменника», а академік Микола Жулинський, вражений специфічною манерою подачі матеріалу, самобутньою мовою оповіді (в тексті два види оповіді – усна й стилізована письмова), писав: «А ці голоси «збоку», свідків, тих, хто бачив, чув, – це ж диво! Мені ночами ці голоси сняться, вони звучать у моїй свідомості, бо якась магічна сила затаєна в цих своєрідних доповненнях, уточненнях основної оповіді» (2, с.3).

У читачів це викликає ефект діалогу з народом. А як відомо, народна оповідь містить у десять разів більше інформації, ніж авторська (С.Мишанич).

Виникає враження всеохопності багатоголосся. Безіменні оповідачі допомагають письменникові творити живу модель збірного образу народу (кожен із них втілює певну рису народного характеру), що залишається у пам'яті читачів як своїми яскравими фрагментами, так і відчуттям цілого – «вибухом» міфологізму – «густа міфологічність філософського плану пронизує всі клітини...роману» (6, с.373) й виявами абсурдності самого життя в тоталітарній державі, яка доводить особистість до духовного й морального змертвіння.

В основі філософських уявлень В. Дрозда ідея двох світів – реального та міфологічного. Міфологічний світ в епопеї трактується як паралельний вимір буття.

«Євангеліє» від Володимира» (так назвав епопею М. Жулинський) має понад тисячу сторінок тексту; цікаву концепцію світу; оригінальні методичні принципи – мікрокосму, колективності і містичності (за М. Павлишиним) для переосмислення цілої історичної доби; внутрішнє поєднання ознак різних жанрів – родового епосу, апокрифа та думи, легенди й притчі, міфу й казки, таких епістолярних жанрів як мемуари, автобіографії, листи; глибину проблематику; а тому вимагає наполегливої аналітичної роботи, напруги розуму й почуттів читачів.

У процесі вивчення епопеї «Листя землі» на філологічних факультетах університетів професорсько-викладацькому складові необхідно пам'ятати, що цей твір написано у межах художніх систем: модерної і постмодерної (художня синкретичність: взаємопроникнення, взаємоперетікання рис різних систем, зустрічаються рудименти реалістичної поетики), а її автор почасти має подвійний погляд на події з марксистської точки зору: і з точки зору релігійного світобачення (М. Павлишин).

Оптимальним, на наш погляд, було б лекційне й семінарське вивчення «Листя землі».

Подаємо орієнтовний план лекційного заняття Володимир Дрозд (1939–2003 рр.) Епопея

«Листя землі» – «українська Книга буття народного».

I. З когорти шістдесятників. Майстер творення світів. «Кожен справжній письменник – Творець світу» (3, с.23).

Мета: «...вижити і реалізуватися – у Слові».

Формула виживання: «треба мати в душі власний світ...», щоб тоталітаризація навколишнього суспільства скочувалася..., як дощова вода із добре складеної скирти соломи».

Особливості творчості:

Освоєння духовно-художнього світу міфу («вибух» міфологізму).

«Проза морального експерименту» (В. Марко) – моральні проблеми й шукання висуваються на чільне місце. «Найбільше тривожить письменника моральна деградація особистості, передумови і першопричини втрати

людиною моральної основи, духовних орієнтирів, національної гордості і самосвідомості» (М. Жулинський).

Відродження екзистенціальної концепції людини, орієнтованої на утвердження її самобутності, її індивідуального людського «Я».

Притаманні риси постмодернізму.

II. Історія написання «Листя землі».

III. Жанрова своєрідність твору (роман соціальний і історичний, і філософський, і психологічний, і родинно-побутовий).

Епопейний вимір твору (Край, який через епохальні події набуває масштабів Всесвіту: Сибір, Уральські гори, Алтай, Челябінськ, Красноярськ, Тюмень, Далекий Схід, Колима, Азія, Європа: Стокгольм, Женева, Осло, Лондон, Америка, Японія).

Епопейний час. Зображення національного минулого, в основі якого національне сказання, наявність епічної дистанції між часом самих подій і моментом їхнього відтворення. Усі події буття українського народу протягом ста років (80-ті роки XIX – 80-ті роки XX століть). Два часових простори – минулий і сучасний.

IV. Концепція світу й людини в епопеї В.Дрозда «Листя землі».

Композиція твору (твір композиційно розділений на частини таким чином, що в кожній із них події відтворюються з погляду якогось конкретного героя). Діалог текстів (біблійного, фольклорного...) і культур.

Центральна тема – тема людського роду, його життя; життя кількох родин: Нестора Терпила (Семирозна) і його дружини Уляни, Журавських (брата Опанаса, сестер Марії, Дарини), Гаврила Латки, який під час шукання щасливої «Горіхової землі» загубив родину (матір, дружину і шестеро дітей), Устима Волохача, родина Листопадів, у яку автор зібрав представників різних політичних сил.

Доля людини – доля землі. Доля Христі, душею у добрі скупаній, Віри Жили, Дмитра Терпила та ін..

Руйнування роду як руйнування світу. Образ смерті.

Образна система епопеї «Листя землі» (загальна характеристика): світове дерево як міфологічна модель світу; — образ-символ «листя землі», пов'язаний з міфологічним образом світового дерева, яке уособлює єдність світу, центр космосу, стрижень життя, вісь всесвіту; «листя землі» як знак руйни (асоціативно на листках дерева життя написані людські долі, якщо людина вмирає – падає з дерева й листок; під час суспільних лихоліть – революцій, воєн, голоду, Чорнобильської трагедії не лише опадає листя, а й відмирають цілі гілки – родини).

Проблемні запитання до лекційного заняття:

Чи можна твердити, що для Володимира Дрозда літературна творчість була актом екзистенціальної заангажованості, одним із виявів людського буття? Свою думку прокоментуйте, назвіть переконливі аргументи.

Прокоментуйте сентенцію В.Дрозда із його щоденника «Бог, люди і я»: «Я ніколи не буду письменником для масового читача» (4, с.89).

Доведіть, що епопея В.Дрозда «Листя землі» сприймається як «літопис буття народного», історія щастя і горя цілої нації, «історія душі народної».

Прокоментуйте думку письменника: «Справжній літописець свого буття – сам народ, письменник – лише вуста його» (2, с.5).

Семінарське заняття вільно проводити за всією епопеєю «Листя землі», присвятивши його важливим проблемам, а можна за однією (двома, трьома...) книгами. Подаємо орієнтовний план семінарського заняття за текстом «Дума про Митра» (друга книга епопеї «Листя землі»).

Семінарське заняття

Тема. Володимир Дрозд. «Дума про Митра» із епопеї «Листя землі».

Мета: довести, що Володимир Дрозд – майстер творення світів, віднайти й проаналізувати художні світи, змодельовані письменником у романі «Дума про Митра». Розкрити жанрові особливості, тематику й проблематику твору, схарактеризувати образну систему роману.

План

1. Художній (стильовий) синкретизм «Думи про Митра». Поєднання символіко-фантастичного й реального в романі. Вияви постмодерністського менталітету В.Дрозда (маргіналізм, ризоматизм, пародійність, інтертекстуальність, суперечливість, парадоксальність, гра без правил).

2. Жанрові особливості твору (епічний текст близький до народної думи):

зачин – коротка розповідь про народження Митра, його батьків – Уляну Несторку і комісара червоного Домонтовича, діалоги матері з сином про життя; закінчується зачин пейзажем, у якому зіставляються стани природи й Митра;

власне думу становить розповідь про надзвичайні життєві випробування, які випадають на долю Дмитра Терпила: він опиняється в пеклі Другої світової війни, потрапляє до німецького полону («і заздри...мертвим, а до живих – лише жаль у серці»), тікає звідти, знову потрапляє в табір Мосбурга й тікає в Норвегію, а далі – в Швецію; за перебування в полоні його засуджено радянською владою: будує газопровід Саратов – Москва, з карелофіном Богдановим тікає до Фінляндії – далі видача радянській країні, а ще далі – ленинградська в'язниця «Кресты», московська Луб'янка, Бутирка, суд, трибунал Московського військового округу, пересильна в'язниця «Красная Пресня», Урал, лісопояс за Уралом, втеча з табору, знову пермська в'язниця, суд, штрафний табір – «робота в лісі, на повне виснаження», втеча до рідних країв і видача Пантелієм із Ловиня міліції, блукання довгими колами табірної пекла, колимські шахти;

щоразу герой, як птах, виривався з клітки на волю, його ловили, повертали назад, додаючи все нові роки до терміну ув'язнення – так автор розгортає традиційний для дум мотив неволі, прагнення героя втекти з ворожого полону, повернутися на рідну землю;

кінцівка – самотництво Митра Терпила, його смерть особлива – покликала душа Ельси й він почув її і пішов на її голос – «І збулося, про що Бога молив, аби повірити в існування Його».

3. Творення автором різних світів.

4. Тематика й проблематика твору:

людина й світ: поєднання макросвіту (світу зовнішнього) і мікросвіту (світу внутрішнього, мікросвіту); людина й Бог;

пізнання себе в собі і в світі, свого внутрішнього «я»; пізнання Бога;

проблема абсурдності світу й людського життя в ньому (проблема протистояння абсурдному світові);

самотність особистості у ворожому світі;

проблема свободи й морального вибору людини;

проблема відчуження людини (Митро Терпило розриває зв'язки між собою й світом);

життя і смерть, сенс людського буття у часи суспільних лихоліть;

проблема духовності людини й добротворчої моралі;

проблема зради;

проблема вини і кари;

проблема любові;

проблема батьків і дітей.

5. Образна система роману:

загальна характеристика образної системи;

Митро Терпило як легендарний герой.

Уляна Несторка як архетип матері, Берегині життя і роду.

Образ Ельси.

Образ Пантелія.

6. Міфологічні, універсальні, архетипні, релігійні, первісні, ліричні символи як підвалини твору (схожий на жар-птицю птах як символ душі, образ клітки, образ Країни Рад як суцільного табору, огороженого колючим дротом, озеро в горах, залите місячним світлом, яке розділяло в сні Митра й Ельсу, образ гусят із казки, місяць – повня, Уляна Несторка – символ архаїчного культу Великої Родоначалниці, Праматері, Ельса – символ любові).

Запитання й завдання за текстом «Дума про Митра»:

— Нерозв'язане питання імені й прізвища головного героя роману Митра Терпила є благодатним для наукових гіпотез, пошуків. Проаналізуйте за допомогою слівників ім'я й прізвище головного персонажа, оживить його на міфічному рівні.

— Прокоментуйте думки літературознавця Ольги Слоньовської:

«...однозначно нема імен, які б нічого не значили для свого носія» (15, с.193);

«Уже давно є аксіомою, а тому не потребує доведення той факт, що своїм літературним героям імена письменник обирає переважно підсвідомо, при цьому часто-густо не маючи й найменшого уявлення, що саме те чи інше ім'я означає в перекладі, зате завжди ліпить характер, який унікально відповідає імені героя» (15, с. 201);

«Міф імені спрацьовує в усіх, без винятку, високохудожніх текстах, тому письменники до імен своїх героїв чи героїнь підходять дуже уважно, при потребі навіть міняючи їх у процесі написання твору. Роль прізвищ у художньому тексті теж дуже важлива (15, с. 202)».

— Чи часто використовує у тексті письменник зменшувальне ім'я головного героя? Чи погоджуєтеся Ви з думкою вченого П.Флоренського, що зменшувальне ім'я є пристосуванням імені до середовища, адже в такому випадку обов'язково відбувається втрата монументальності й сили імені? (15, с.72).

— Прокоментуйте роздуми Ольги Слоньовської:

«Людські імена та прізвища, рівноцінно як топонімічні назви, завжди характеризуються найвищим ступенем змісту, смислу й внутрішньої форми. Ім'я ніколи не втрачає ядра чистого меона («іншобуття слова»), але при цьому ще й активно реалізується як фонема, морфема, семема, ноема, енергема в усіх варіативних проявах їм властивих якостей. І якщо Біблія однозначно твердить, що спочатку було слово, і це слово було Бог, отже, першорудієм стало найбільш відоме ім'я Творця, до речі, однозначно назва власна, то йдеться насамперед про те, що в ідеалі могутності імені немає меж, що саме іменем створений і на іменах тримається світ, оскільки з перших хвилин свого існування ім'я стало тим потужним зарядом енергії, який фізики сьогодні називають першопоштовхом, що привів у рух Всесвіт» (15, с.207).

— Доведіть, що у світі самого Володимира Дрозда є Бог.

— Прокоментуйте фінальну сцену роману «Дума про Митра» «І збулося, про що Бога молив...» (2, с.247).

Прокоментуйте голос свідка із роману:
«І скольки таких митрів, із їхнім житейством трудним! Хоч моря-окіяни ними гати!» (2, с.195).

— Проаналізуйте імена, прізвиська й прізвиська персонажів епопеї «Листя землі» за Вашим вибором.

— Літературознавці довели, що в епопеї «Листя землі» міфологія має ключове значення.

Прокоментуйте думку О.Ф.Лосева із роботи «Знак. Символ. Міф»: «міфологічними образами наповнені всі літератури: і давні, і нові, і новіші». Підтвердіть це твердження фактами з епопеї «Листя землі».

— Доведіть сторінками роману, що міф лежить в основі людської душі (Юнг К.Г. «Архетип і символ»).

— Доведіть, що міфомотиви в епопеї В.Дрозда виступають певними інформаційними кодами.

— У текст «Думи про Митра» уводяться сни героя. Розтлумачте їхню символіку (система символів-пояснень спільна для всіх представників народу, хоча в невеликій кількості багатоваріантність все-таки існує).

— Володимир Дрозд – майстер творення світів. Які художні світи змоделивав письменник у «Думі про Митра»?

Прокоментуйте такі фрагменти роману:

«Як проминув Митро Будище, пішкуючи до Пакуля, ліс почався, листяний. І був ліс як щойно намальований, ще ніби й фарба на малюнку не засохла, іскріла в сонці. Бо – травень, бо – весна. І в тілі молодому, і в природі. Природа і людина – одне і те ж. Він пішов лісом, навпрошки, хоч дорога тут стелилася убік, ближче до берегів Невклі. Вищебечувало птаство на усі лади, а між кущів ліщини, у затінку, біліли розквітлі конвалії. Завтра, вертаючи назад, до Мрина, він нарве для своєї дівчини букетище конвалій. Оберемок конвалій, аби довше пам'ятала. Вони ще зустрінуться завтра на мринському Валю, біля першої гармати. «Або – біля тринадцятої...» – лукаво засміялася дівчина. Знаний у Мрині жарт, усіх гармат на Валю – дванадцять. Але він певен – біля першої: Дівча не байдуже до нього, він знає, хоч нічого такого між ними не було, навіть не поцілувалися. Він подобається дівчатам. На зеленій, геть у квітах, галявині упав у траву із сміхом щасливим. Барвисті джмелі гули над головою. А ще вище – молоде, ніжно-зелене листя дубів, а ще вище – небо, як гігантський блакитний парашут, у війську він обов'язково навчиться стрибати з парашутом, небо підкоряється сміливим і дужим.» [2, с.90].

«І переказав Митро сон свій дивний. Уважно слухала його Уляна, знову і знову перепитуючи, а по тому мовила так:

– Синку мій, горенько моє! Сон твій – не випадковий, урочний сон твій. Бо я коло тебе сиділа і про будучнє твоє роздумувала сумно, як і кожна мати, що проводжає сина в далеку дорогу. Не стелеться тобі шлях житейський легкий, не сподівайся на легкоту і на годину сонячну не сподівайся. Довго і тяжко, ой тяжко, брестимеш ти по жисті, багато боліт і нетрищ судилося тобі перебрести. У вогняній завірюсі, а не у солодкому літеплі дорослітимеш ти душею і тілом. Але ніколи не одчаюйся, до останнього подиху вір, що доля тобі ще усміхнеться. Не про смерть, а про жисть думай. Мак дозріває довго, усее літечко Боже. Але настає час, коли маковина зерном зрілим наповнюється, і вже їй ніяке лихоліття не страшне, бо висіють зерна, а і по весні рясно зійдуть. Ти, синку, ще – маківка порожня, зелена, а світ для тебе – книга прочотна, яку поспішаєш жадібно гортати. А настануть часи, коли світ доволішній як пустеля для тебе стане, не вельми цікава. А читатимеш – спрагло – книгу, яка – у душі твоєї дозрі-

лій. І здасться вона, книга тая, цікавішою для тебе за усі дива світові. Се правда, що душу Бог дарує людині разом із народженням тіла людського. Але душа тая – ще голопуцик безпомічний, пташеня крихітне, а не птах. Виростає ж душа, у п'р'ячко вбирається, здобувається на крила разом із людякою, у пережиттях земних...» [2, с.192–193].

«Але коли сказала Уляна, що належалось б йому перед дорогою далекою, перед життям новим, солдатським, вклонитися могилам родичів померлих, погодився, хоч – не без прихованого посміху на обличчі. Хай буде, як хочеться матері, остання данина, з його боку, забобонству пакульському. Вклоняються могилам героїв, які життя поклали за звільнення народу від капіталістичного рабства, а в Пакулі – які герої? І все ж як сходили на гору Вишневу, ступали обережно між могил, травою зарослих, схожих на хвилі застигли, хвилі часу, щось ворухнулося у грудях Митра, ніби й справді душа там була і затріпотіла крихітними крильми. А як наблизилися до могили високої, з хрестом різьбленим, вогнем обпаленим, могили, в якій Нестора, Семирозумом прозваного, похоронено, ніби долоню теплу поклав хтось невидимий на чоло Митра, ніби промінь сонця, хоч день хмаристий видався, сьйним стовпом над шпилем гори вишневої засвітивсь. І не міг збагнути Митро, що з ним діється. Але діялось щось. Ніби на орелі, подумав, коли високо-високо злітаєш, аж серце завмирає. А Уляна казала:

– Як тяжко не велося б тобі, синку, у жисті завтрашній, осьої гори, Невклі нашої, Пакуля нашого ніхто од тебе не одбере. Навчав людяк Нестор покійний, Семирозумом прозваний, як ще живий був: «Душі наші, чи на землі яни чи уже на небі, живі доти, допоки жива душа Краю нашого». Надивляйся і в серце вбирай. Спливе усе сеє в пам'яті твоїй, де б тебе лиха доля не носила, спливе, як квітки латаття спливають в озері Муравському, на сході сонця. Спливе, і зігріє, і сили додасть, коли вже сил, здаватиметься тобі, і на денці не лишилося. Вклонися тут, на горі Вишневій, могилам предків. Бо душі померлих родаків наших – завжди з нами, і в добру годину, і в лиху.» [2, с.195].

«Як і вернувся Митро у село, уже по закону звільнений, худючий такий, аж страшко дивитися, самі очища на лиці, Уляна його й питає: «І що ж ти, синку, знайшов, світами блукаючи?» А Митро і одвічає їй: «Душу свою знайшов, мамо». – «І що ж і яно за такеє – душа, з чим його їдять?» – «Увесь світ, земний і небесний, – у середині нас», – „се Митро так до неї гомонить» [2, с.195].

«І запитав якомсь Митро у господаря, під чиєю стріхою жив з товаришами по долі солдатській: «Дядьку, за віщо ви так не любите нас, визволителів своїх з-під ярма панського?» Так у газетах писали, і він так запитував, бо ще вірив газетам і політрукові своєму. Роззирнувся довкола господар і мовив, зирячи повз Митра: «За те, хлопче, не любимо, за що ви себе любите у ярмі вашому». І не став Митро далі допитуватися, а – думати став...» [2, с.197–198].

«І відкривалось йому, що Країна Рад, оспівана поетами продажними чи легковірними, – то суцільний табір, огорожений колючим дротом. І дізнавався він від бувальців, що в Сибіру, у Заполяр'ї, десятки мільйонів безневинно вмирають повільною смертю, від холоду і голоду. І все більше почувався він звіром молодим у клітці залізній.» [2, с.221–222].

«Се вже Пакуля не було, се уже Зона Пакуль наш ковтула. Дак сіли ми у домок його на колесах і покотили – через міст мринський. А голова пообіцяв надвечір машину свою у Мрин по мене прислати, я тади бухгалтерував у колгоспі. А машина у Митра, сина Митрового, така, що там і ліжко, і кухонька, і все що хочеш, я дивився на все теє і дивувався, як люди уміють жити. Дак по дорозі йон і розказував про матір свою, як вона довго Митра чекала, хоч вісточки од нього, хоч писемца. Але не було нічого, і в годі п'ятдесятому одружилася з чоловіком, який по господарству їй помагав, жисть є жисть. А померла яна од хвороби у тому ж годі, що й Митро загинув, коли б не день у день, так я прикидав. Щось воно таки є над нами, чого ми не докумекуємо. До останнього дня свого Ельса Митра свого пам'ятала, помираючи, наказала синові навідатись батькову могилу чи живого знайти, якщо він живий ще. А се уже кордони відкривалися, уже не було того, що раней було. Вона про Митра тільки й знала, як звать, та хвамлію і що у городі Мрині до війни йон навчався. А се уже як стало посольство шведське в Україні, синок її через посольство усе розузнав. Приїхали ми того дня у Пакуль наш осиротілий, без людяк, на гору Вишневу зійшли. Опустивсь йон на коліна коло хреста, в пам'ять про Митра Терпила мною поставленого, ще як Пакуль був, молився і землю цілував. І плавав, наче дитя малее, се – правда. А тади дістав коробочку, на портсигар схожу, і земельку з неї по могилі розсипав. Се, через перекладачку мовить, шведська земля, із могили матері моєї. І нашої, пакульської, землі, з радіонуклідами чорнобильськими, у тую коробочку набрав. Ельса, матка його, заповіла так зробити, коли помирала. Йон усе теє сповнив. Був день хмарний, осінній уже. А як усе сеє йон зробив, наче хто розвів хмаровиння, сонечко виглянуло, осяяло шпиль гори Вишневої, усміхнулося лагідно та печально. Ні в що сеє я не вірю, бо учобу пройшов жисті колишньої, але – так було...» [2, с.235—236].

«Пливли над горами ключі диких птахів, у тепліші краї пливли. «Гусята, візьміть мене на крилята!» – гукав я, наче в казці, яку часто матір моя розказувала, як був я ще малий. Тільки ж казка є казка, а жисть є жисть. У різних світах вони, казка і жисть, ніде тії світи не перетинаються. Сеє я уже добре і знав.» [2, с.237].

«Одкрійтеся, бабо, що ви про сей і той світ знаєте, такеє, чого інші не знають, або зробіть так, щоб я душею осліп і оглух і ні про що не допитувався». А се ж мене за шептуху у Пакулі мали. І правдонька, гляділа я трохи людяк, хто приходив, але так, аби прокормитися на старість. «Твоя матка, – одказую, – болей мого знає, питай у неї». – «У моєї матки, – се уже Митро до мене, – білі боги – більмаками на очах її, болей нічого вона знати і чути не хоче. А я, сколько горестей людських звідав і набачився за жисть свою, ніколи не видів, щоб вони хоч пальчиком іконним ворухнули задля людяк нещасних. І розувірився я в богах білих. Покажіть, бабо, мені богів чорних, хочу я з ними побалакати одверто і про усе розпитати». Давай я викручуватися як можу, бачу ж бо, що не одстане, пече йому душу печія пекуча: «Теперечки, Митре, і чорних богів – наче коро-ва язиком злизала. Людська колотнеча у сиру земельку загнала їх. А в старину, як була я ще пуддєвкою, пройти не можна було у лісі за русалками...» – «А ви, бабо, самі тих русалок стрічали?» – як із ножакою до горла. «Сама не стрічала, а матка моя – розказувала...» А що, брехать я людині буду, коли я тих русалок, водяників і ніякого іншого чортовиння в очі не бачила, а

тільки змалечку самого дирку в голові розказами про них прогризали мені. Як зіпне Митро на мене, наче се я винна у всесвітньому, звиняйте, бардакові: «Ніхто їх не бачив, ні білих богів, ні чорних, ні янголів, ні чортів рогатих! А усе сеє – тільки вигадки і брехні людські, од страху перед чорнотою вічною і пустинею безкінечною!» Хряснув дверми і погойдася стежкою через городи, і болей я його в хаті своїй не бачила.» [2, с.244—245].

— Схарактеризуйте світ потойбіч залізного занавісу (життя в Швеції).

— На думку багатьох філософів-екзистенціалістів, для повного осягнення справжнього сенсу свого існування людина повинна пройти такі етапи: етап відчуття своєї вкинутості у цей світ і своєї покинутості в ньому, етап «межової ситуації» – усвідомлення конфлікту зі світом та свого невдоволення, що й приводить до самоаналізу, пізнання та вибору власних життєвих вартостей, і етап вільного та свідомого вибору дотримуватися цих вартостей у своєму житті. Якими етапами провів Володимир Дрозд свого головного героя?

— Прокоментуйте фрагмент «Думи про Митра» і доведіть, що він ілюструє етап відчуття Митром вкинутості у ворожий світ і своєї покинутості в ньому:

«Луччей узяти жисть мою молоду. Невідомо ким і навіщо мені даровану. Хіба я просився у когось у сюю круговерть земну, у сюю муку? Де моя заява про сеє, у яких бомагах, у яких домах казенних неба чи землі? Нема такої заяви, ніде в світі і поза світом» (2, с.237).

— Намалюйте карту таборів і в'язниць, крізь які пройшов Митро Терпило, доведіть, що радянська й німецька тюрма були однакові. Прокоментуйте утинок «Думи про Митра»: «Довго роздивлявся карту Митро, далей і каже, хитаючи головою, білою, як сніг, хоч літами ще – козак козаком: «Де тільки не носила мене лиха година – од краю до краю землі...» Через скільки років повернувся Митро додому?

— Підготуйте путівник тюрем і таборів головного персонажа (вказіть роботу, яку виконував) та шляхи втеч із неволі. Чому Митро не поспішав на волю після того, як його було звільнено з колимської шахти?

— Зіставте долю Митра Терпила із долею героїв невольничих плачів (народних дум).

— Прокоментуйте утинок роману:

«І ще з рік працював у таборі як вільнонайманий. Можливо, то була втома – душі і тіла. Є межа витривалості людини, як і межа витривалості металу» (2, с.242).

— Назвіть емоційно потужні моменти життя головного персонажа роману, переконайте, що життя Митра – це безперервні екстремальні умови. Як Ви думаєте, що допомагає герою вижити?

— Прокоментуйте слова Ульяні Несторки про сина після повернення з Сибіру: «Син мій – наче горіх волоський, морозом виморожений у зиму лютую. Як і просте йон пагоном живим – то від кореня роду нашого живучого...» (2, с.244). Чому Митро Терпило не міг відродитися, батьковими коренями живлячись?

Мистецький блок запитань і завдань

— Уявіть собі, що Вас призначено головним режисером фільму за романом «Дума про Митра». Розкрийте особливості концепції Вашої кінострічки. Як Ви розгорнете систему образів – візуальних, музичних, акторських, щоб домогтися стилістичної цілісності й художньої довершеності фільму?

— Уявіть собі, що Вас затверджено сценаристом фільму за романом В.Дрозда «Дума про Митра». Які сцени для фільму Ви відберете із першоджерела?

Як досягнете композиційної виразності й оригінальності? Чи матиме наративна основа фільму міфологічний, фольклорний характер?

— Вас затверджено на роль Митра Терпила за романом «Дума про Митра». Зіграти всі стреси, які випали на долю героя – це передати безперервний вибух емоцій. Але ми знаємо, якщо емоцій забагато, то вони перестають справляти враження на глядача. Переконайте у правильній концепції Вашого виконання ролі, доведіть, що вона буде адекватною літературній постаті, гідною її. Придумайте родзинки для виконання цієї ролі, але без акторської штучності.

— В образі Уляни Несторки, за епопеєю В.Дрозда «Листя землі», сфокусовано дуже багато подій та реалій часу. Які сцени, факти, художні деталі із епопеї можна залучити до кінострічки?

— Володимир Дрозд в епопеї «Листя землі» Уляну Несторку долучає до таємниць природи, показує її могуть і силу: «Читала вона з долоні людської, як із листа, і з лица читала, і з очей. Знала Уляна багато з того, що людяці звичайній не дано знати» (2, с.189). Жінка наділена одухотвореністю й одвічною красою. Уляна Несторка – це втілена мудрість природи, яка може дати людині дуже багато («І помагає вона людям, хто заслабне, і звірині помагає..., і дереву, і квітці»).

Схарактеризуйте особливості виконання ролі Уляни Несторки. На чому артистка має акцентувати, творячи на екрані матір, Берегиню життя і роду, що відповідає архаїчному культу Великої родоначальниці, Праматері? За допомогою яких акторських родзинок можна передати магію внутрішньої і зовнішньої привабливості героїні-чаклунки?

— Любов Митра до Ельси й Ельси до героя зображені в романі В.Дрозда як альтернатива ненависті й злу. Між ними витає духовна енергія, живе почуття. Це кохання наповнене особливими чарами, кохання як незрима дія Еросу. Митро й Ельса помирають в один день. Якою зображальною винахідливістю має володіти артистка, щоб глядач повірив Ельсиному кохання, магії її ліричної повені?

— Яке, на Вашу думку, має бути музичне оформлення фільму (багатобарвне, благородне, ненав'язливе...)?

На лекційному і семінарському заняттях студенти переконаються, що Володимир Дрозд геніальний український прозаїк, а епопея «Листя землі», є оригінальним, новаторським явищем в історії української літератури. У художній інтерпретації В.Дрозда буття героїв постає в усій багатогранності його проявів, а долі персонажів невіддільні від життя народу, історії і філософії епохи. В основі філософських уявлень прозаїка ідея двох світів – реального і міфологічного (міфологічний світ трактується як паралельний вимір буття); зображення світів ґрунтується на таких векторах: минуле-теперішнє, життя-смерть, добро-зло, Бог-диявол, Космос-Хаос, тіло-душа, небо-земля, рай-пекло, низ-верх, любов-ненависть, село Пакуль (рідний авторів Петрушин) – місто Мрин (насправді Чернігів).

Викладачеві необхідно так змоделювати лекційне й семінарське заняття, щоб майбутні філологи пересвідчилися, що шедеврально твір В.Дрозда «Листя

землі» вимагає копіткого аналітичного дослідження, потребує великих розумових і емоційних виявів. Якщо словесник зможе знайти час, то доцільно запрограмувати можливі теми досліджень за епопеєю «Листя землі».

На нашу думку, за епопеєю В.Дрозда «Листя землі» можна написати десятки, сотні кандидатських і докторських дисертацій (це художній Космос), а не тільки дипломних і магістерських досліджень.

Цей твір має неперевершені можливості для красивої й плідної роботи зі студентами, він може подарувати щасливі години для мистецьких знахідок, для розвитку творчої уяви й фантазії, для народження художніх думок, інтерпретаційних розвідок.

Література

1. Дрозд В.Г. Листя землі: Роман. – К.: Укр. письменник, 1992. – 559с.
2. Дрозд В.Г. Листя землі. Нові книги роману. /Післям. М.Г.Жулинського. – К.: Укр. письменник, 2003. – 514с.
3. Жиленко Ірина. НОМО feriens (закінчення) // Сучасність. – 2009. – №8. – С.36–78.
4. Дрозд Володимир. Бог, люди і я. Щоденники різних років із коментарями// Київ. – 2003. №1. – С.93–114; №2–3 С.98–131; №4. – С.91–102; №5. – С.70–99; №6. – С.115–136.
5. Дрозд В.Г. Музей живого письменника, або Моя довга дорога в ринок: Повість-шоу. – К.: Укр. письменник, 1994. – 203с.
6. Андрусів С. Володимир Дрозд// Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. Кн. 2. Ч. 2: 1960-1990-ті роки: Навч. посібник/ За ред. В.Г.Дончика. – К.: Либідь, 1995. – С.367–374.
7. Дашко Н. Концепція життя в романі Володимира Дрозда «Листя землі»// Слово і час. – 2008. – №1. – С.18–24.
8. Жулинський Микола. Жорстока мудрість життя // Дрозд В.Г. Листя землі: Нові книги роману. – К.: Укр. письменник, 2003. – С.497–513.
9. Жулинський М. «... І буде сотворений Майстром світ» // Слово і час. – 2004. №8. – С.3–9.
10. Жулинський М. Яким корінням живе дерево? // Наближення. Літературні діалоги. – К.: Дніпро, 1986. – С. 122–171.
11. Карпенко О. Основні риси ментальності українців та їх відображення у романі-диалогії Володимира Дрозда «Листя землі»// Література. Фольклор. Проблеми поетики: Зб. наук. праць. – Вип.27. – Ч.2. – К., 2007. – С.382–389.
12. Колошук Н. Про поетику роману В.Дрозда «Листя землі»// Літературознавство. Бібліографія. Інформатика: доповіді та повідомлення III Міжнародного конгресу українців. – Харків: Око, 1996. – С.154 – 156.
13. Лосев А.Ф. Знак. Символ. Миф. – М.: Моск. ун-т, 1982. – 497с.
14. Павлишин М. Чому не шелестить «Листя землі?» // Канон та іконостас: Літературно-критичні статті. – К.: Час, 1997. – С.276–292.
15. Слоньовська О. «Що в імені тобі моєму?»: Ключова категорія міфологеми імені з точки зору архетипного аналізу// Слоньовська О. Слід невловимого Протея. – Івано-Франківськ: Плай – Коломия: Вік, 2006. – С.192–226.
16. Тресиддер Джек. Словарь символов. – М.: Фаир – Пресс, 1999. – 448 с.
17. Флоренский П. Имена. – М.: АСТ, 2000. – 441с.
18. Фрейд З. Толкование сновидений. – Минск: ООО «Попури», 1997. – 576 с.
19. Юнг К.Г. Архетип и символ. – М.: Ренесанс, 1991. – 304 с.
20. Яшина Л. Проза Володимира Дрозда: міфопоетичний дискурс. – Дніпропетровськ: Баланс-клуб, 2003. – 176 с.

Автор предлагает методические рекомендации изучения эпопеи Владимира Дрозда «Листья земли» на филологических факультетах высшей школы при помощи лекционного и семинарского занятий.

Ключевые слова: Владимир Дрозд, эпопея, художественный синкретизм, концепция миров, лекция, семинарское занятие, проблемные вопросы и задания.

The author offers the methodical recommendations for Volodymyr Drozd's epopee studying through lectures and seminars at the Philological Faculties in higher school.

Keywords: Volodymyr Drozd, epopee, the conception of worlds, feature syncreticity, lecture, seminar, problematic questions and tasks.